

DOI: 10.32347/2786-7269.2022.2.84-93

УДК 725.622.721.33(477.63)

к.т.н. доцент **Завальний О.В.**,
oleksandr.zavalnyi@kname.edu.ua, ORCID: 0000-0002-6191-2893,

д.т.н., професор **Нижник О.В.**,
alnzhnyk@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2672-1987,

Вишневський Д.С.,
demiar97@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7410-875X,

Харківський національний університету
міського господарства імені О.М. Бекетова

РЕГІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ: ВПЛИВ ФАКТОРІВ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ ТА ПІСЛЯВОЄННІ ПЕРСПЕКТИВИ

Процеси децентралізації влади в Україні сприяли змінам у системі містобудівного планування. Перехід частини управлінських повноважень від центральних органів влади до територіальних громад визначив особливу увагу локальних аспектів розвитку у формуванні та реалізації стратегічних напрямків територіального планування. У статті розглядаються окремі аспекти нормативно-правового забезпечення розробки та реалізації стратегічних планів на рівні територіальних громад. Зміна запитів населення на формування стратегічних орієнтирів розвитку має суспільно-політичне та соціально-економічне підґрунтя. У статті визначено, що після початку повномасштабної військової агресії процеси розвитку територіальних громад значно загальмувалися, а на територіях де ведуться активні бойові дії взагалі зупинилися. Масштабні руйнування та пошкодження нерухомості, інфраструктури, матеріально-технічного забезпечення комунальних служб, культурно-історичної та архітектурної спадщини, руйнування мереж та автошляхів у результаті військової агресії вимагатимуть формування нових підходів до забезпечення процесів територіального планування. У статті визначено, що першочерговими стануть потреби у відновленні територій для створення умов для мирного життя населення. Нові виклики потрібно буде враховувати у системі територіального планування. Можливості до оновлення систем радянського та пострадянського планування та приведення їх у відповідність до європейських стандартів є одним із ключових завдань післявоєнної відбудови, що проаналізовано у дослідженні.

Ключові слова: територіальне планування; регіональний розвиток; модель територіального планування

Постановка проблеми. Процеси децентралізації влади мають ефективність в умовах забезпечення реформ через прозору, чітку та релевантну систему нормативно-правового забезпечення. В Україні реформа децентралізації влади, що передбачала відцентрування низки управлінських повноважень від органів центральної влади до місцевих громад, була оцінена представниками Європейського Союзу як одна із найуспішніших. При цьому, варто зазначити, що не всі території активно розвивався у рамках децентралізаційних процесів, отже нормативне забезпечення продовжувало удосконалюватися, зокрема, у напрямках формування передумов для подальшого розвитку – розробки генеральних планів шляхом виділення меж новостворених територіальних утворень, визначення ресурсного потенціалу для забезпечення процесів територіального планування та розробка стратегічних планів та програм розвитку громади. Із повномасштабним вторгненням росії та початком активних бойових дій питання територіального розвитку відійшли на другий план. Сьогодні, коли велика частина території країни звільнена, спостерігаються позитивні тенденції та продовжується деокупації тимчасово окупованих територій, питання містобудівного планування на рівні територіальних громад набувають нового сенсу. Особливо актуальними процеси містобудівного розвитку стануть в умовах нових запитів післявоєнної відбудови.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. З урахуванням актуальності теми дослідження, великого практичного значення, доцільно визначити велику увагу авторів до розробки питання пошуку ефективних механізмів післявоєнної відбудови та забезпечення регіонального розвитку через розвиток територіальних громад, формування запитів до територіального розвитку на різних етапах суспільного розвитку. Цією проблематикою займалися такі автори, як, наприклад, Квасніцька О.О. [1], Габрель М., Габрель М. [2], Добровольська М. [3], Арутюнян І., Радкевич А., Кузнецов В., Коваленко М., Шкрізіянц М. [4], Поповиченко І.В., Омеляненко М.В. [5], Кірін Р.С. [6], Хоменко, У.-М. [7], Мао В. [8], Древаль, І. [9] та інші.

Проте, залишаються невирішеними актуальні питання містобудівного планування з урахуванням продовження повномасштабної військової агресії та пошук ефективних механізмів післявоєнної відбудови територій.

Мета та завдання. Метою дослідження є визначення факторів впливу на територіальний розвиток в умовах нових викликів для створення моделі просторового планування, яка б комплексно дозволила підійти до процесів післявоєнної відбудови країни.

Для досягнення поставленої мети у статті вирішуються наступні завдання:

- визначення нормативно-правового забезпечення процесів стратегічного розвитку територій, що потребують відновлення після деокупації,
- розробка сукупності факторів впливу на процеси містобудівного планування з урахуванням нових запитів воєнного часу,
- розробка пропозицій щодо формування регіональної моделі територіального планування.

Виклад основного матеріалу. З 2014 року після початку антитерористичної операції в Україні гостро постало питання формування системи важелів впливу на розвиток територій. Аналізуючи кращі практики Європейського Союзу, зокрема Франції, доцільно говорити, що розвиток процесів децентралізації влади визначає роль територіальних адміністративних одиниць як у формуванні векторів власного стратегічного розвитку, та і формування регіональної політики, а також забезпечення через органи публічної влади можливостей до реалізації місцевих ініціатив із максимальним ступенем свободи дій та повноваженнями до реалізації місцевих проєктів. Впровадження реформи децентралізації влади в Україні було на асі, забезпечивши новий поштовх до збалансованого розвитку територій, а система нормативно-правового забезпечення процесів децентралізації максимально повно імплементувалася у європейський законодавчий простір, враховуючи стандарти, підходи та методи країн ЄС. Відповідно, було розроблено та прийнято низку нормативних актів, які визначали умови децентралізації, було внесено зміни у чинні законодавчі акти, зокрема, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» [11], де було визначено місце нових адміністративних одиниць – територіальних громад – у процесах планування та управління територіями.

Серед основних завдань, що мали бути вирішені новоствореними територіальними громадами, можна визначити наступні [1-4]:

- визначення меж територіальних громад та узгодження їх із сусідніми громадами,
- створення генерального плану територіальної громади,
- проведення аудиту наявних можливостей: ресурсного, природно-кліматичного, сільськогосподарського, освітнього, наукового, інтелектуального, інноваційного та інших потенціалів території,
- визначення кількості працездатного населення,
- визначення запитів населення до територіальної громади,
- формування на основі попередньо проведеного аналізу та визначення запитів населення стратегічного плану та стратегії розвитку громади, в тому числі в аспекті забезпечення процесів ефективного містобудівного планування.

Визначивши основні завдання, що мали бути вирішені новоствореними територіальними громадами, доцільно зазначити, що більшість із першочергових завдань відносять до містобудівних процесів.

Отже, формування стратегії розвитку території, яка базується на містобудівних процесах, має бути відображене у системі нормативно-правового забезпечення містобудівельної діяльності. У Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності» визначено, що «комплексний план просторового розвитку території територіальної громади - одночасно містобудівна документація на місцевому рівні та документація із землеустрою, що визначає планувальну організацію, функціональне призначення території, основні принципи і напрями формування єдиної системи громадського обслуговування населення, дорожньої мережі, інженерно-транспортної інфраструктури, інженерної підготовки і благоустрою, цивільного захисту, охорони земель та інших компонентів навколишнього природного середовища, формування екомережі, охорони і збереження культурної спадщини та традиційного характеру середовища населених пунктів, а також послідовність реалізації рішень, у тому числі етапність освоєння території» [11]. Аналізуючи визначення процесів комплексного планування, що наведені у законодавстві України, доцільно згрупувати фактори впливу на містобудівну діяльність. Результати групування представлені на схемі – рис. 1

Рис. 1 - Фактори впливу на містобудівну діяльність [5-7].

Для аналізу системи післявоєнної відбудови доцільно окремо визначити фактори військового характеру, які впливають на забезпечення містобудівних

процесів, та, відповідно, стануть основою формування запитів до містобудівних систем після початку відновлення, а саме [8-10]:

- проведення технічного аудиту пошкоджень та руйнувань,
- оцінка збитків від ведення бойових дій,
- визначення потенційних можливостей до відновлення об'єктів інфраструктури, житла відповідно до запитів населення,
- розробка безпечних просторів (житлових, робочих, освітніх, торгівельних, місць відпочинку та проведення дозвілля тощо),
- визначення можливостей реалізації процесів містобудівного розвитку для забезпечення психологічної та фізіологічної реабілітації осіб, що постраждали внаслідок бойових дій,
- створення безбар'єрних просторів для доступності до всіх об'єктів інфраструктури,
- формування національно-патріотичного та культурно-просвітницького середовища на територіях, спрямованого на увіковічнення пам'яті подій повномасштабної військової агресії, вшанування пам'яті загиблих та формування пошани до героїчної боротьби українського народу.

Враховуючи нові виклики у системі містобудівного розвитку після 24 лютого 2022 року, доцільно визначити поняття програми комплексного відновлення області, території територіальної громади (її частини), що визначено наступним чином: «програма комплексного відновлення - обласна або місцева програма відновлення територій, яка визначає основні просторові, містобудівні та соціально-економічні пріоритети політики відновлення і включає комплекс заходів для забезпечення відновлення території відповідної області, території територіальної громади (її частини), яка постраждала внаслідок збройної агресії проти України або в якій сконцентровані соціально-економічні, інфраструктурні, екологічні чи інші кризові явища. Програма комплексного відновлення не належить до містобудівної документації» [11].

Доцільно зазначити, що у цьому визначенні чітко прописано, що програма комплексного відновлення відноситься до містобудівної документації, відповідно на законодавчому рівні визначено роль процесів містобудівного розвитку у системі відбудови територій після завершення війни.

Аналізуючи запити населення на деокупованих територіях, та зміни тенденцій розвитку територій, що спостерігаються у період повномасштабної військової агресії, доцільно визначити ряд факторів впливу на містобудівний розвиток:

- скорочення кількості населення територій, що постраждали від війни, збільшення кількості населення на віддалених від військового конфлікту

територіях, що передбачає наростання навантаження на мережі та комунікації, потребує додаткової підтримки,

- необхідність вирішення гуманітарних проблем на територіях, що постраждали від війни, особливо в умовах відсутності доступу до комунальних послуг, масштабних руйнувань, відсутності можливостей працевлаштування,

- необхідність надання медичної допомоги, зокрема, шляхом установки мобільних госпіталів та амбулаторій, проведення первинного медичного огляду для відбору людей, які потребують надання більш складної медичної допомоги,

- вирішення питань забезпечення безпеки населення: проведення розмінування території, забезпечення захисту від артилерійських та ракетних обстрілів, встановлення правопорядку, попередження порушення законодавства, в тому числі кримінальних проваджень,

- визначення стратегічних перспектив проведення населення на деокуповані території шляхом аналізу потенціалу до формування нових робочих місць, забезпечення соціальних та публічних послуг,

- створення комфортного та зручного простору для здійснення життєдіяльності населення відповідно до європейських стандартів,

- формування умов для забезпечення енергоефективності територій як основи енергетичної безпеки країни.

Проаналізувавши фактори комплексного розвитку територій та нові запити, що сформовані населенням після початку повномасштабної агресії, доцільно також взяти до уваги фактори впливу на містобудівні процеси, що прописані на законодавчому рівні через питання інтеграції. Зокрема, «концепція інтегрованого розвитку території територіальної громади - документ стратегічного планування, який може розроблятися на замовлення органу місцевого самоврядування із залученням місцевих мешканців, суб'єктів господарювання, що зареєстровані та/або здійснюють господарську діяльність на території відповідної територіальної громади або мають намір здійснювати таку діяльність у межах відповідної території, і визначає довгострокові, міждисциплінарні, просторові та соціально-економічні пріоритети розвитку території, є вихідними даними для розроблення містобудівної документації на місцевому рівні на принципах сталого розвитку з метою підвищення якості життя, доступності та рівності можливостей, сприяння розвитку соціальних суспільних відносин та ділової активності, оптимізації адміністративної діяльності, відповідає державним і регіональним програмам розвитку та затверджується відповідним органом місцевого самоврядування» [11].

Формування інтегрованого розвитку територій є процесом комплексним та системним. Враховуючи доцільність аналізу стратегічних перспектив розвитку

територій актуальним є визначення ролі саме інтегральних підходів до забезпечення післявоєнної відбудови.

Аналізуючи всі три підходи до забезпечення стратегічного розвитку громади: комплексний, відновлюваний та інтегральний, можна розробити наступні пропозиції до формування регіональної моделі територіального планування:

- визначення потреб у першочергових заходах післявоєнного відновлення: проведення фінансового та технічного аудиту, визначення необхідних обсягів інвестування, розробка поточних планів відновлення,

- встановлення базових пріоритетів розвитку територіальних громад в залежності від ступеня їх ураження від бойових дій: комплексна відбудова, часткова відбудова, економічна реінтеграція, збереження потенціалу,

- розробка організаційно-управлінських механізмів реалізації поставлених завдань,

- визначення специфіки містобудівного планування у системі післявоєнної відбудови,

- дизайн післявоєнної містобудівельної архітектури: формування нових підходів до зонування просторів, забезпечення комфортності проживання,

- формування вимог до забезпечення енергоефективності на відновлюваних територіях,

- формування екосистем з урахуванням мінімізації техногенного впливу на оточуюче середовище, вирішення проблем екологічної безпеки,

- забезпечення якісних процесів психологічної та фізіологічної реабілітації осіб, що постраждали внаслідок військової агресії,

- визначення ресурсного потенціалу територій для вирішення питань економічного розвитку,

- формування умов для забезпечення інвестиційної активності територій.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було визначено перспективи розвитку стратегічних орієнтирів територій у рамках післявоєнної відбудови. Повномасштабна військова агресія суттєво змінила вимоги та умови реалізації процесів містобудівного планування. Отже, визначено сукупність факторів впливу на процеси містобудівного планування з урахуванням нових запитів воєнного часу та шляхом аналізу нормативно-правового забезпечення процесів стратегічного розвитку територій. Розроблено пропозиції щодо формування регіональної моделі територіального планування.

Список використаних джерел:

1. Квасніцька О.О. Відновлення України від наслідків війни в контексті реформування містобудівного законодавства / О.О. Квасніцька // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних

викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. – Т. 2. – С. 839-844.

2. Габрель, М., & Габрель, М. (2022). Диференційна урбаністика як концепція відновлення реорганізації та розвитку життєстійкості простору України. Містобудування та територіальне планування, (81), 70–92. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.70-92>.

3. Габрель, М., & Добровольська, М. (2022). Пошук концепції відродження та просторового розвитку України і її регіонів: погляд архітектора. Містобудування та територіальне планування, (80), 59–79. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.80.59-79>.

4. Arutiunian, I., Radkevich, A., Kuznetsov, V., Kovalenko, M., & Skrzyniarz, M. (2021). Setting Dynamic Problem of Logistic Support of Building Objects by Material Resources Taking into Account Random Factors Affecting Transportation Timing. *Transport means-2021*, III, 1080-1084.

5. Поповиченко І.В., Омеляненко М.В. Структурованість містобудівного управління територіями післявоєнного відновлення України // MULTIDISCIPLINARY ACADEMIC NOTES. THEORY, METHODOLOGY AND PRACTICE Proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan. May 03 – 06, 2022 URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Multidisciplinary-academic-notes.-Theory-methodology-and-practice%20\(2\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Multidisciplinary-academic-notes.-Theory-methodology-and-practice%20(2)%20(2).pdf).

6. Кірін Р.С. Право безпеки на постконфліктних територіях: сучасний стан, проблеми, сталий розвиток: монографія – 2022 – URI: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/150>.

7. Безбар'єрність: Безбар'єрний простір в Україні: новація, яка покликана забезпечити рівні права для всіх українців. (2021, Жовтень). https://psjust.gov.ua/post_news/.

8. Хоменко, У.-М. (2022). Мікро житло як модерна тенденція в архітектурі. Містобудування та територіальне планування, (80), 403–415. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.80.403-415>.

9. Mao W. The role of social determinants in mental health and resilience after disasters: Implications for public health policy and practice / Wanying Mao, Vincent I O Agyapong // *Frontiers in Public Health*. – 2021. URL: frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.658528/full

10. Древаль, І. (2022). До питання розробки концепцій відродження міст України в післявоєнний період. Містобудування та територіальне планування, (81), 133–142. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.133-142>.

11. Офіційний сайт Верховної Ради України. Закон України «Про організацію містобудівної діяльності в Україні». Електронний ресурс. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

Ph.D. associate professor **Zavalnyi Oleksandr**,
Doctor of technical science, Professor **Nyzhnyk Oleksandr**,
post graduate student **Vishnevsky Denis**,
O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

REGIONAL MODEL OF TERRITORIAL PLANNING: INFLUENCE OF FACTORS OF MILITARY AGGRESSION AND POST-WAR PERSPECTIVES

The processes of decentralization of power in Ukraine contributed to changes in the urban planning system. The transfer of part of the management powers from

central authorities to territorial communities determined the special attention of local aspects of development in the formation and implementation of strategic areas of territorial planning. The article examines certain aspects of regulatory support for the development and implementation of strategic plans at the level of territorial communities. The change in the population's requests for the formation of strategic guidelines for development has a socio-political and socio-economic basis. The article determined that after the start of full-scale military aggression, the development processes of territorial communities slowed down significantly, and in the territories where active hostilities are taking place, they stopped altogether. Large-scale destruction and damage to real estate, infrastructure, material and technical support of communal services, cultural-historical and architectural heritage, destruction of networks and highways as a result of military aggression will require the formation of new approaches to ensuring territorial planning processes. The article defines that the priority will be the need to restore the territories to create conditions for the peaceful life of the population. New challenges will need to be taken into account in the territorial planning system. Opportunities to update Soviet and post-Soviet planning systems and bring them in line with European standards is one of the key tasks of post-war reconstruction, which is analyzed in the study.

Keywords: territorial planning; regional development; territorial planning model

REFERENCES:

1. Kvasnitska O.O. Vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny v konteksti reformuvannia mistobudivnoho zakonodavstva / O.O. Kvasnitska // Yevropeiskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia» (do 25-richchia Natsionalnogo universytetu «Odeska yurydychna akademiia» ta 175-richchia Odeskoi shkoly prava) : u 2 t. : materialy Mizhnar.nauk.-prakt. konf. (m. Odesa, 17 chervnia 2022 r.) / za zahalnoi redaktsiieiu S. V. Kivalova. – Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka», 2022. – T. 2. – S. 839-844. {in Ukrainian}
2. Habrel, M., & Habrel, M. (2022). Dyferentsiina urbanistyka yak kontseptsiiia vidnovlennia reorhanizatsii ta rozvytku zhyttiistykosti prostoru Ukrainy. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*, (81), 70–92. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.70-92>. {in Ukrainian}
3. Habrel, M., & Dobrovolska, M. (2022). Poshuk kontseptsii vidrodzhennia ta prostorovoho rozvytku Ukrainy i yii rehioniv: pohliad arkhitekтора. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*, (80), 59–79. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.80.59-79>. {in Ukrainian}

4. Arutiunian, I., Radkevich, A., Kuznetsov, V., Kovalenko, M., & Skrzyniarz, M. (2021). Setting Dynamic Problem of Logistic Support of Building Objects by Material Resources Taking into Account Random Factors Affecting Transportation Timing. *Transport means-2021, III*, 1080-1084. {in English}.
5. Popovychenko I.V., Omelianenko M.V. Strukturovanist mistobudivnoho upravlinnia terytoriiamy pisliavoiennoho vidnovlennia Ukrainy // MULTIDISCIPLINARY ACADEMIC NOTES. THEORY, METHODOLOGY AND PRACTICE Proceedings of the KhVII International Scientific and Practical Conference. Tokyo, Japan. May 03 – 06, 2022 URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/Multidisciplinary-academic-notes.-Theory-methodology-and-practice%20\(2\)%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Multidisciplinary-academic-notes.-Theory-methodology-and-practice%20(2)%20(2).pdf). {in Ukrainian}
6. Kirin R.S. Pravo bezpeky na postkonfliktnykh terytoriiakh: suchasnyi stan, problemy, stalyi rozvytok: monohrafiia – 2022 - URI: <https://hozpravoreposit.kyiv.ua/handle/765432198/150>. {in Ukrainian}
7. Bezbariernist: Bezbariernyi prostir v Ukraini: novatsiia, yaka poklykana zabezpechyty rivni prava dlia vsikh ukraintsiiv. (2021, Zhovten). https://psjust.gov.ua/post_news/. {in Ukrainian}
8. Khomenko, U.-M. (2022). Mikro zhytlo yak moderna tendentsiia v arkhitekturi. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*, (80), 403–415. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.80.403-415>. {in Ukrainian}
9. Mao W. The role of social determinants in mental health and resilience after disasters: Implications for public health policy and practice / Wanying Mao, Vincent I O Agyapong // *Frontiers in Public Health*. – 2021. URL: <frontiersin.org/articles/10.3389/fpubh.2021.658528/full>. {in English}.
10. Dreval, I. (2022). Do pytannia rozrobky kontseptsii vidrodzhennia mist Ukrainy v pisliavoiennyi period. *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia*, (81), 133–142. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2022.81.133-142>. {in Ukrainian}
11. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Zakon Ukrainy «Pro orhanizatsiiu mistobudivnoi diialnosti v Ukraini». Elektronnyi resurs. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>. {in Ukrainian}